

su sve preuzete iz drugih publikacija, iako taj podatak za druge dvije karte nedostaje. Pri unosu slovenskih naziva u karte potkrala se tu i tamo pokoja nedosljednost, ili čak greška, koju će u drugome izdanju trebati ukloniti (likovi Kasandreja, Lizimaheja i Seleukeja nasuprot dosljednome Aleksandrija na istoj karti, 199, a nasuprot njima Heraclea, 57 i Heraklea, 246; Medija Antropatena 199, treba Atropatena; tako i u tekstu Lafiti mj. Lapiti, 26). Tekst prati dvadeset i pet slika. To su pretežno fotografije predmetnih izvora, popraćene legendom i podatkom o publikaciji iz koje su preuzete. Želimo autoru da mu izdavači omoguće u sljedećem izdanju povećati broj i proširiti repertoar ilustracija, osobito uz odjeljke iz kulturne i civilizacijske povijesti. Šteta je, primjerice, sažeto, jasno i precizno izlaganje o helenističkim gradovima i posebno o Aleksandriji (238-249) ne popratiti prikladnom ilustracijom (maketa ili plan Prijene, plan Aleksandrije). Slično vrijedi i za sva izlaganja o bojnim pohodima, gdje bi priručne karte znatno olakšale praćenje i usvajanje informacija iz teksta.

Od ostalog uobičajenog aparata knjiga ima sadržaj, »Predgovor« i »Seznam kratic in okrajšav« na početku (5-12), a »Kronološki pregled na kraju« (257-264). Nema nikakva kazala, niti bibliografije izvora ili literature. Kod sljedećeg izdanja od mogućih bi kazala trebalo dodati barem ono imensko. Naime, usprkos sažetosti pregleda, neizbježno se iste osobe i mjesta spominju u više navrata, na različitim mjestima i u različitom kontekstu. Također se nameće potreba za cjelovitom bibliografijom, posebno izvora i posebno literature. U sustavu gdje se uz svaku tematsku cjelinu navode relevantni izvori i literatura korisnik vrlo brzo gubi kontrolu nad preporučenim referentnim aparatom: neki se naslovi ponavljaju mnogo puta, mnogi su bili potrebni po jedanput – a cjelovitoga popisa nema. Budući da je knjiga namijenjena učenju, ne bi bilo loše kombinirati bibliografiju s kazalom, pa odmah pokazati i gdje se u udžbeniku sve referira na koji izvor i izvorno mjesto ili na znanstveno djelo.

Uzimajući u obzir čime su se kao literaturom iz stare grčke povijesti studenti mogli služiti u bivšoj Jugoslaviji, pa i u Sloveniji, i prisjećajući se hrvatskoga pokušaja P. Lisičara (*Grci i Rimljani*, Zagreb 1971) nema uopće dvojbe da je Bratož, bez pravoga prethodnika u sredini u kojoj se sam obrazovao, izrađujući udžbenik obavio nužan, a nimalo jednostavan posao. Izveo ga je primjereno studentskoj populaciji, kojoj treba znatna pomoć da bi uopće mogla percipirati sadržaje iz starovjekovne povijesti. Oblikovao ga je tako da učini korisniku pristupačnom građu, većini dostupnu samo posredno, zbog neznanja izvornih jezika, i specijalističku literaturu. *Grška zgodovina* je knjiga koja kratko i jasno, na izrazito uporabljiv način i potpuno korektno izlaže temeljne crte golemoga gradiva. Bratoževu knjigu stoga visoko cijenimo i smatramo je preporučljivim udžbenikom. Ovdje iznesene opaške, u skladu s time, zamišljamo prvenstveno kao kolegijalni prilog stavljen autoru na raspolaganje za buduće izdanje.

Bruna Kuntić-Makvić

Nada Kisić Kolanović: *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*

Zagreb, 1996, 245 str.

Autorica knjige Nada Kisić Kolanović magistrirala je i postigla doktorat na Pravnome fakultetu u Zagrebu, iz područja povijesno-pravnih znanosti. Više od dvadesetak godina, kao znanstvena suradnica u Institutu za suvremenu povijest, bavi se problemima Drugoga svjetskoga rata i poraća. Već naslovom knjige *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, pokušala je napraviti pomak u odnosu na dosadašnje pisanje o Andriji Hebrangu, koje se, uglavnom zbog političkih razloga, svodilo na jednostrani pristup, politički uvjetovan.

Iako opus napisanog o Andriji Hebrangu nije velik, možda bi neka djela, radi ocjene, ali i uspo- redbe s knjigom Nade Kisić Kolanović, trebalo navesti. Glavni problem, koji se pred istraživače postavio, bila je nemogućnost uvida u spise Saveznog Ministarstva unutarnjih poslova, u tzv. »Dosijske Hebrang«. Spisi su postali dostupni tek 1990, kada su pohranjeni u Hrvatski državni arhiv u Zagrebu.

Prema tome, nije teško zaključiti, da su jedino ljudi bliski čelnim političkim, sudskim i policijskim krugovima, mogli biti glavni izvor informacija o Hebrangovom slučaju. U te ljude spadaju, prije svega Hebrangov istražitelj i pomoćnik ministra unutarnjih poslova Srbije, Mile Milatović, te policijskim krugovima blizak Dragan Kljakić. Milatovićev *Slučaj Andrije Hebranga* (Beograd, 1952), te Kljakićev *Dosije Hebrang* (Beograd, 1983), nastoje opravdati postupak prema A. Hebrangu, ali i upozoriti na posljedice, koje će osjetiti programirane revolucije i revolucionarne ideje. Krajem 80-ih godina situacija se počela mijenjati, što potvrđuje i predaja spisa Saveznog Ministarstva unutrašnjih poslova nadležnim institucijama u Hrvatskoj.

Andrija Hebrang, u godinama konačnog obračuna s velikosrpstvom, postao je jedan od simbola borbe Hrvata za vlastitu nezavisnost, ali i stradanja hrvatskog čovjeka na tom putu. Dokaz tome je zainteresiranost hrvatskih intelektualaca različitih ideoloških predznaka za »slučaj Hebrang«. Godine 1988. knjigu o Hebrangu napisao je Zvonko Ivanković Vonta, hrvatski revolucionar, partizan i komunist. Knjigom *Hebrang*, Vonta je prvi put upozorio na falsifikate, kojima su se istražitelji koristili u istrazi. Nekoliko godina kasnije, jedan od najpoznatijih hrvatskih intelektualaca i disidentata Ivan Supek, napisao je dvije knjige (*Krunski svjedok u Hebrangovu slučaju*, Zagreb, 1990. i *Krivo-vjernik na lijevici*, Zagreb, 1992), u kojima se poslužio Hebrangovim slučajem, kako bi ukazao na s nemoralnost i beskrupuloznost političkog režima u SFRJ.

Ovim kratkim pregledom bibliografije o Hebrangu, pokušao sam odrediti mjesto, koje pripada knjizi Nade Kisić Kolanović. Objektivnim i visoko profesionalnim pristupom, autorica je krenula putem traženja znanstvene istine. Ona niti u jednom trenutku ne skriva Hebrangove osobne, ljudske kvalitete, ali isto tako ne skriva njegove političke i gospodarske promašaje.

Knjiga Nade Kisić Kolanović *Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, podjeljena je na pet poglavlja, koja problemu prilaze kronološki, ali i tematski. Nazivi poglavlja (»Komunist«, »Rat«, »Vlast«, »Žrtva«, »Epilog«) su ključne riječi, vezane uz pojedina razdoblja Hebrangova života. Prema naslovu knjige, moglo bi se zaključiti da je interes autorice ograničen na vrlo usko polje istraživanja, točnije na život i djelo jednog čovjeka. Međutim, već u predgovoru, autorica naglašava da je cilj knjige »proširiti naše znanje o Hebrangovu životu i radu, ali i o desetljećima u kojima je formiran komunistički pokret i jugoslavenska država«.

U prvom poglavlju, koje nosi naslov »Komunist (1919-1940)«, na početku se daje prikaz političkih i gospodarskih prilika u Austro-Ugarskoj, koje su utjecale na razvoj socijal-demokratskih i socijalističkih ideja, na području Trojedne kraljevine. To je ujedno i razdoblje kulminacije ideje južnoslavenskog državnog jedinstva, koja je svoj konačan okvir dobila prvoprosinačkim aktom. U takvom okružju započeo je svoj životni put Andrija Hebrang. Do posljednjih trenutaka života zadržao je osnovne crte karaktera, koje su definirane u najranijoj mladosti: samopouzdanje, aktivizam i beskompromisna odanost idealima.

Kao mladi vojnik, Hebrang u Osijeku 1919. godine pristupa tek osnovanoj SRPJ(k), koja će postati i sredstvo i cilj njegovog daljnjeg djelovanja. Razdoblje između dva svjetska rata, za Hebranga je u mnogočemu prijelomno. Tri stvari s kojima se tada susreo, pratiti će ga tijekom cijeloga života: kult ličnosti (Tito – Staljin), frakcionaštvo i robija. Svako od ova tri stanja, na Hebrangovom su se životu pokazala kao krajnje apsurdna. Cijeli život podržavao je jedan kult ličnosti (Titov), da bi na kraju bio optužen da ga želi srušiti i uvesti novi (Staljinov). Cijeloga života borio se protiv frakcionaštva, bilo onog prijeratnog (S. Markovića ili P. Miletića), bilo onog ratnog (haesesovaca, Srba ili Dalmatinaca), da bi na kraju zbog frakcionaštva i sam bio osuđen. Naposlijetku, više od deset godina robijao je po zatvorima Kraljevine Jugoslavije i NDH, koje je stoički podnio, samo zato što je pred sobom imao jasan cilj. Preživio je zatvore različitih političkih režima, a pao je kao žrtva onoga, kojega je sam stvarao.

Hebrangov »meteorski partijski uspon«, kako piše autorica, započinje izlaskom iz zatvora (veljača 1941) i traje de facto do 1944. godine, a de iure do 1946. godine. Ovo razdoblje Hebrangova života opisano je u poglavljima »Rat (1941-1945)« i »Vlast (1945-1949)«. Drugi svjetski rat započeo je u Europi 1. rujna 1939, u Jugoslaviji 6. travnja 1941, iako je oružani otpor u Hrvatskoj započeo već 22. lipnja iste godine. Ovaj posljednji datum odnosi se na osnivanje Prvog partizanskog odreda u Sisku. Međutim, od samog događaja važnija je simbolika datuma. To je dan napada Hitlerove Njemač-

ke na Staljinov SSSR. Niti ovaj, kao niti svi ostali sovjetsko-jugoslavenski kontakti, prije i poslije ovog događaja, nisu bili niti malo slučajni. Utjecaj Kominterne, ili bolje rečeno SKP(b), na ostale Komunističke partije, može se paradigmatički pratiti na primjeru KPJ. Svaka promjena taktike Kominterne, povezana s promjenama političkih prilika u svijetu, značila je i novi pravac djelovanja KPJ. Ruski utjecaj na jugoslavenske prilike, u dva se navrata prelomio na Hebrangovim leđima. Jedanput u njegovu korist, a drugi put protiv njega.

Prvi slučaj vezan je uz ruskog obavještajca Kopiniča (konspirativno ime Vazduh), koji je KPH u ratnim prilikama pokušao nametnuti nerealne metode djelovanja (tzv. herojski komunizam). Te metode, protiv kojih se Hebrang suprotstavio, neprimjenjivost su na hrvatske prilike pokazale u neuspjelom pokušaju oslobađanja hrvatskih komunista iz zatvora Kerestinec, pri čemu je poginulo više od 70 osoba. Hebrang je, dakle, bio prvi jugoslavenski komunist, koji je Kominterni, tj. Staljinu (indirektno) rekao »ne«, ostavši u isto vrijeme odan KPJ i Josipu Brozu Titu. Iako se od tog trenutka počeo pripremati teren za ono kasnije, puno dramatičnije – Titovo »ne«, Hebrangov značaj u toj pripremi nikada nije istinski valoriziran. Naprotiv, nekoliko godina kasnije, kontradikcija i paradoks, stalni pratioci Hebrangova slučaja, dovest će do toga, da se upravo njega predstavi kao čovjeka, koji pod Staljinovim skrbništvom, pokušava srušiti Tita i Partiju.

Ako je povod Hebrangovom uhićenju bila njegova navodna kolaboracija s Rusima, *magna crimen* u njegovom slučaju bila je navodna kolaboracija s ustašama. Hebrang je uhićen 1942. prilikom jedne racije u Zagrebu da bi nakon višemjesečnog ispitivanja i herojskog držanja, zajedno s grupom hrvatskih partizana, bio razmijenjen za dva visoka ustaška dužnosnika. Iako je u onom trenutku, Hebrangov izlazak iz ustaških zatvora samo ubrzao njegov uspon ka partijskom vrhu, u tijeku istrage (1948/49), ovaj događaj poslužiti će da bi njegov pad postao neminovan i konačan.

Ratno razdoblje potvrdilo je tezu da je Hebrang bio prije svega hrvatski komunist, kojemu je rješenje »hrvatskog pitanja« bio cilj, a federalistička Jugoslavija ključ za njegovo trajno rješenje. U tom kontekstu mogu se pratiti njegovi »nacionalistički« istupi i prijedlozi u ZAVNOH-u, JNOF-u i CK KPH-u, ali i po javnim skupovima i glasilima (najkontraverzniji je svakako istup u časopisu *Žena u borbi*, 1944). Ipak, unatoč za ono vrijeme neuobičajeno visokom stupnju demokratičnosti i tolerancije (podrška politici Narodnog fronta, kontakti s haesesovim političarima B. Magovcem i A. Košutićem, pitanje Srba i crkve u Hrvatskoj), u Hebrangovom se djelovanju u ratu, ali i poslije njega, vrlo često provlačila crta autokracije.

Početak sukoba s Partijom započinje 1944. godine kada se Titu zbog povoljnog raspleta vanjsko-političkih odnosa ukazala prilika da sredi i unutrašnjopolitičku situaciju. Da je Andrija Hebrang postao više od sekretara CK KPH, svjedoči i R. Churchill (šef britanske vojne misije pri GŠ), koji primjećuje kako je on uz Tita vodeća ličnost u Jugoslaviji. Ipak, vrhunac političke slave i moći Hebrang može zahvaliti radu u ZAVNOH-u, što je dobro primijetila Nada Kisić Kolanović kazavši da je ZAVNOH u jednom trenutku »nadmašio sebe kao komunističku instituciju, a Andrija Hebrang sebe kao komunističkog lidera«. U trenutku kada su jugoslavenski komunisti, od prijeratnih marginalaca, došli u mogućnost da preuzmu vlast u novoj državi, u KPJ dva lidera više nisu bila niti potrebna, niti moguća. Hebrangov dosljedni pristup ostvarivanju ciljeva bio je osuđen na propast pred Titovim praktičizmom. Hebrang je 1945, kao predvodnik delegacije Nacionalnog komiteta, boravio u Moskvi, gdje se susreo s visokim sovjetskim dužnosnicima predvođenima Staljinom. Tom prilikom Staljin je rekao i rečenicu koja je ogledalo Hebrangovog političkog neuspjeha: »Politika se vodi umom, a ne srcem.«

U listopadu 1944, Tito na nagovor Kardelja i Đilasa smjenjuje Hebranga s funkcije sekretara CK KPH. Iako je Hebrangov ugled postavljanjem na funkcije ministra industrije i predsjednika Privrednog savjeta *de iure* bio uvećan, stvarno je njegov pad bio sve bliži. Ulaskom u gospodarske prilike u najgore mogućem trenutku, Hebrang je na vlastitoj koži ponovo osjetio svu apsurdnost i kontradiktornost komunističkog sistema. Neosporna je činjenica da su upravo u vrijeme Hebrangovog »ministrovanja« doneseni zakoni, koje građani Hrvatske (ali i ostalih republika bivše Jugoslavije) i danas, pedeset godina nakon njihovog donošenja, itekako osjećaju. Zakonima o konfiskaciji, o oduzimanju ratne dobiti, o sekvestru nad napuštenom imovinom, te nešto kasnije donesenim Zakonom

o agrarnoj reformi i kolonizaciji, Vlada se na štetu svojih građana domogla oko 80% ukupne vrijednosti domaćeg i stranog kapitala. Premda je donosio ili barem sudjelovao u donošenju takvih zakona, Hebrang se prema svojim shvaćanjima razlikovao od ostalih komunista. Njegov netipičan odnos prema privatnom obrtu, prema stručnoj inteligenciji i prema zahvatima u poljoprivredi, doveo je do toga da je Hebrang 1947. stajao »desno« od Politbiroa. Hebrangova realnost i skeptičnost u sveobuhvatno državno planiranje, koje bi dovelo do razvitka preko noći, kosila se s razmišljanjima ortodoksnih komunista, koji su smatrali da je moguće kretanje protiv gospodarskih zakona. U tom smjeru ide i Kidričeva usporedba Hebranga s »nevjernim Tomom« koji sumnja u »kapitalan način izgradnje.« Uskoro se razilaženje na gospodarskom planu prenijelo i u sferu politike, jer se Hebrang, uočivši da u Partiji nema slobode mišljenja, kritike i samokritike, počeo zalagati za njezinu demokratizaciju. Svako kritiziranje Partije i Tita shvaćalo se kao frakcionaštvo i moguća opasnost, pogotovo ako je dolazilo od tako autoritativne osobe kao što je bio Andrija Hebrang. Bio je to znak da se u partijskom vrhu pojavio netko koga se trebalo riješiti. Politički sukob sa Staljinom pospješio je ostvarenje toga cilja.

Koliko je ljudski život nesiguran i apsurdan vidi se najbolje na primjeru A. Hebranga. U kratkom vremenu on je od čovjeka, čije se ime izgovaralo sa strahopoštovanjem, spao na čovjeka, čije se ime, pod cijenu zatvora, nije smjelo izgovoriti.

U završnim poglavljima »Žrtva (1948-1949)« i »Epilog« autorica opisuje svu tragediju čovjeka, koji je svoj život i djelo posvetio idealima, koji su se na kraju okrenuli protiv njega. Na žalost, istraga u trajanju od trinaest mjeseci (od svibnja 1948 do lipnja 1949), koja zbog svoje apsurdnosti i potpune neargumentiranosti nikada nije podignuta na nivo javne sudske rasprave, do danas je najbolje istraženi dio Hebrangovog života. Većina literature o Hebrangu, odnosi se upravo na ovo razdoblje. Kao što sam već u uvodu spomenuo, jedni su se ovom istragom poslužili kao argumentom za, a drugi protiv, kako samog Hebranga, tako i cijeloga političkog sistema. Zanimljivo je da je Hebrang tijekom cijele istrage vjerovao i ostao vjeran Politbiro i Partiji. Čovjek, koji je toliko dugo živio s idealima, nije ih se preko noći mogao odreći. Čak niti po cijenu vlastitoga života. Nakon trinaest mjeseci uzaludnih pritisaka da potpiše svoju presudu, u lipnju 1949. Hebrangov politički, ali nažalost i životni meteor se ugasio.

Knjiga Nade Kisić Kolanović *Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, vrijedan je doprinos proučavanju ne samo lika i djela Andrije Hebranga, nego proučavanju povijesti hrvatskoga naroda, pogotovo onog njegovog dijela, koji je ideološki orijentiran lijevo. To ne znači da je ova knjiga napisana s bilo kojim ideološkim predznakom. Pisati objektivno i nepristrano o suvremenicima uvijek je bio težak posao. Poštujući profesionalne i znanstvene kriterije, Nada Kisić Kolanović napisala je knjigu, koja zaslužuje istaknuto mjesto u suvremenoj hrvatskoj historiografiji. Svojom knjigom, autorica je dokazala, da historija ne mora i nesmije biti sluškinja politike. Još će puno knjiga biti napisano, dok se sve kontroverze iz Hebrangovog života potpuno ne rasvijetle. Do tada, knjiga N. Kisić Kolanović biti će pu-tokaz istraživačima o mogućim smjerovima njihovog istraživanja.

Hrvoje Klasić

Karl Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*

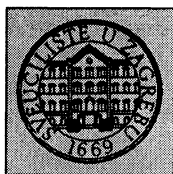
Knj. I. *Rana krajiška društva (1545-1754)*,
knj. II. *Povojačeno društvo (1754-1881)*,
Zagreb: Naprijed, 1977, 272+256 str.

Djelo Karla Kasera, austrijskoga povjesničara, kao njegova habilitacijska radnja prvi put je objavljeno u Grazu, 1986. godine. Hrvatsko izdanje pojavilo se 1997. godine u prijevodu Josipa Brkića. Knjigu su uredili pokojni dr. Igor Karaman i dr. Drago Roksandić, koji je ujedno i pisac predgovora »Dijaloški o povijesti Vojne krajine u Hrvatskoj«. Knjiga je tiskana u izdanju naklade Naprijed u ediciji *Povijest & Historija*.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

30

ZAGREB 1997.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Stipe Botica

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Maticka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 166, fax. 385 1/ 6156 879
Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5.X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Tehnički urednik
Krešo Turčinović

Naslovna stranica
Iva Makvić

Lektura i korektura
Ljiljana Cikota

Prijevod sažetaka na engleski jezik
Marina Denona-Krsnik

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949. 75

RADOVI 30

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. – Zagreb
: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1997.
– 372 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X

Kompjutorski slog i prijelom
Krešo Turčinović

Tisak
KRATIS – Zagreb

Tiskanje završeno u ožujku 1998. godine

Naklada
500 primjeraka